

1. Охримович В. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних: Про сільські прозвища. *Житє і слово*. Львів, 1895. Т. 3. С. 302–307.
2. Рудницький Я. Сімович як ономаст. <https://zbruc.eu/node/89260>
3. Сімович В. Українські прізвища з хресним іменем. Вибрані статті. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. С. 36–42.
4. Сумцов М. Марорусскія фамильныя прозванія. *Кіевская старина*. 1885. № 2. С. 215–228.
https://iht.knu.ua/library/kievskaya_starina/kievskaya_starina_1885_2.pdf
5. Франко І. Причинки до української ономастики. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Література і мистецтво*. Київ, 1982. Т. 36. С. 391–427.

Лариса Кравець,
доктор філологічних наук, професор
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО САМОБУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРАЦІ «НА ТЕМИ МОВИ» В СУЧАСНІЙ ПРОЄКЦІЇ

Проблема самобутності української мови одна з ключових у вітчизняному мовознавстві. Вона безпосередньо пов'язана з формуванням літературної норми, мовної політики та національної ідентичності. Особливо гостро ця проблема стояла в період активного становлення сучасної української літературної мови на початку ХХ ст., коли існувала необхідність унормування всіх рівнів мовної системи, визначення принципів запозичення й словотвору та відмежування української мови від чужомовних впливів. Різні підходи до розв'язання цих завдань відображені в численних мовозначих працях того періоду, одна з них – «На теми мови» Василя Сімовича. Ця книжка мовностилістичних порад, що, за словами Ю. Шевельова, «повстала з безпосередніх потреб життя» [5], у широкому вимірі є спробою вирішення фундаментальної проблеми – забезпечення розвитку української мови як самобутньої культурно-історичної й духовної системи в умовах потужного зовнішнього впливу, передусім російського. За ретельним аналізом мовних явищ проглядається цілісна

концепція мовної самостійності, окремі положення якої не втратили актуальності і в наші дні.

З ідеологічних причин праці В. Сімовича тривалий час перебували на маргінесах української лінгвістики, хоч, як наголошує Л. Тарновецька, мали «чималу наукову й практично-методичну цінність» [4]. У дописі Іл. Свенціцького читаємо: «Після “Граматики” було необхідно поговорити “На теми мови”. Так само про стиль, фразеологію, лексику і правопис, отже про русизми і германізми в українській книжковій мові. За це були обвинувачення Сімовичеві в шовінізмі та галичанстві, хоч Сімович хотів тільки викликати річеву дискусію на окремі питання та зовсім не думав ставати нормалізатором мови з окремого “патріотичного становища”» [1]. Попри те, мовозначий доробок вченого високо оцінювали його сучасники. Ю. Шевельов наголошував, що «самий підхід, його (Сімовича – Л.К.) методологія справді піднесли наше мовознавство на новий і незмірно вищий щабель» [5]. Розвиваючи цю думку, дослідник підкреслював, що звернення до фонологічної системи дало змогу В. Сімовичеві «по-науковому наново обґрунтувати право української мови на самостійний і незалежний розвиток». Відтак граматика в його трактуванні, «прибираючи на науковості, водночас ставала зброєю в боротьбі за збереження і розвиток національного обличчя українського народу» [5].

Нині праці В. Сімовича повернуто в науковий обіг. У сучасному українському мовознавстві ідеї вченого творчо переосмислювали Л. Гумецька, В. Русанівський, Л. Тарновецька, М. Білоус, З. Терлак, Ф. Погребенник, Н. Гуйванюк, Л. Ткач, Н. Карікова, В. Грещук та ін. За оцінками сучасних дослідників, доробок В. Сімовича відзначається «переконливою історичною ретроспективою, широким порівняльним аналізом слов'янських мов (навіть на рівні діалектів), надзвичайною сумлінністю щодо думок попередників» [4].

Метою нашої розвідки є характеристика концепції самобутності української мови у праці В. Сімовича «На теми мови» та обґрунтування її значення для сучасного мовознавства.

Ключовою в аналізованій праці є думка про те, що самотність української мови полягає в збереженні її внутрішніх законів, сформованих упродовж тривалого історичного розвитку. Автор від самого початку окреслює дві головні проблеми, які перешкоджають цьому: «москвофільство» в мові та консерватизм мовної громади, яка опирається природним для української мови новаціям.

У трактуванні автора «москвофільство» – це не політичні вподобання, а історично зумовлений специфічний тип мовної залежності, за якого українська мова засвоює іншомовні елементи не безпосередньо із мови-джерела, а через посередництво російської. Це призводить до копіювання чужих граматичних і стилістичних моделей, унаслідок чого система української мови поступово втрачає власну структурну цілісність, відбувається деформація внутрішньої логіки мови, що зумовлює зміну самого способу мовного мислення.

Теоретичним підґрунтям такого підходу є положення про системну природу мови та її визначальний вплив на формування мислення, викладене в праці «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини»: «кожна мова, сама для себе, має свою власну будову, своєрідну, має окрему систему фонем (звуків-типів), відміни, семантики, синтакси. Це ж знову все відбивається на будові думки й на тому, як ця думка виливається словами, як її сприймаємо ми та як її сформуємо. Формування таке в кожній мові інше, бо інший у кожній мові спосіб передавати думки словами» [3].

Збереження самотності мови, за В. Сімовичем, означає не ізоляцію від інших мов, а здатність до самостійного й органічного розвитку. Ідеться насамперед про право засвоювати іншомовний матеріал відповідно до внутрішніх фонетичних, граматичних і словотвірних закономірностей, не вдаючись до механічного копіювання. Основним принципом у цьому процесі має бути дотримання безпосередності, що означає: ближче до оригіналу, ближче до української фонетики, ближче до української граматики, далі від механічної кальки. Тобто В. Сімович відстоює не «чистоту мови» в пуристичному сенсі, а право української мови бути суб'єктом. Він не заперечує іншомовні слова як такі, а виступає проти колоніального способу їх засвоєння.

Важливо, що В. Сімович розглядає самотність мови не лише на рівні лексики, а в межах усієї мовної системи, аналізуючи словотвір, відмінювання, категорію роду, дієслівні форми, синтаксичні конструкції та фразеологію. Такий комплексний підхід дає змогу вченому довести, що мовна залежність виявляється не тільки в запозичених словах, а й у прихованих кальках – синтаксичних і стилістичних моделях, які формально зберігаючи українську оболонку, відтворюють чужу мовну логіку. Тому його критика спрямована на викорінення не лише окремих мовних одиниць, а передусім чужих моделей мовлення.

Важливу роль В. Сімович відводить народній мові, визначаючи її основним джерелом мовної норми, але не вдається до етнографізму. Вчений апелює до живого мовлення, класичної літературної традиції та історичного розвитку як до критеріїв нормативності. Народна мова, у його розумінні, – це не просторіччя, а система органічних форм, перевірених тривалим уживанням. Водночас він не заперечує потреби в оновленні мовної системи, визнаючи необхідність створення нових термінів, розвитку наукового стилю та розширення функційних можливостей мови. Проте такі новації мають відповідати внутрішнім законам мови й органічно входити в її систему. За словами Ю. Шевельова, вчений «розумів, що народність цю треба шукати не в відновленні рахунку на копи, не в забороні орудного відмінка дійової особи тощо, а в тому, щоб українська мова, як вічно живе явище («гарна, бо жива!») органічно розвивалася за законами своєї структури» [5].

Другою важливою проблемою, яку порушує В. Сімович, є мовний консерватизм, який гальмує розвиток мови. Учений зауважує, що мовна спільнота часто не сприймає нових форм, навіть якщо вони є природними для мовної системи. Критикуючи таку позицію, В. Сімович обстоює ідею динамічної мовної норми, яка змінюється разом із розвитком мови та суспільства. Це не загрожує збереженню самотності мови, оскільки передбачає розвиток традиції. Учений наголошує на необхідності формування модерної української мови через її внутрішнє, органічне зростання.

Мова для В. Сімовича не лише лінгвістичне явище, а й соціокультурний феномен, залежний від політичних чинників, освітньої системи та культурних інституцій. Вплив чужоземного панівного центру, насадження невластивих мовних форм призводить до втрати самобутніх мовних ознак, а відтак – до поступового послаблення національної ідентичності та зміни способу мовного мислення. Тому боротьба за граматику і фразеологію у В. Сімовича – це частина боротьби за культурну суб'єктність українців.

Ідеї В. Сімовича не втратили актуальності і в наш час. Насамперед це стосується його оцінки прихованої мовної інтерференції, що виявляється не лише в запозиченнях, а й у калькованих граматичних і стилістичних моделях. Гостро актуальною є також теза вченого про необхідність входження української мови у світовий культурний простір без посередництва інших мов. Не менш важливим є обстоюваний автором принцип розвитку мови із збереженням самобутності, що передбачає органічне оновлення мови без втрати її питомих ознак. На окрему увагу заслуговує ідея мовної самодостатності, що має значення не лише для лінгвістики, а й для формування національної свідомості.

Водночас погляди В. Сімовича потребують критичного переосмислення з урахуванням історичного контексту їх формування. Частина запропонованих ним рішень не закріпилася в мовній практиці. Проте наукову цінність має не перелік конкретних рекомендацій, а методологійний підхід ученого, що ґрунтується на принципах органічності, системності, розмежування питомого й нав'язаного. З огляду на сказане, спадщину В. Сімовича доцільно розглядати не як сукупність нормативних приписів, а як вияв деколоніального мовного мислення.

Отже, концепція самобутності української мови у В. Сімовича ґрунтується на ідеї збереження внутрішньої логіки мовної системи, що визначає її здатність до самостійного функціонування й розвитку. Саме ця ідея становить наукову цінність для осмислення історичних та сучасних мовних процесів.

Список використаної літератури

1. Свенціцький Іл. Василь Сімович // Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/88032>

2. Сімович В. На теми мови. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/ На_теми_мови](https://uk.wikisource.org/wiki/На_теми_мови)
- Сімович В. Рідна мова і інтелектуальний розвиток дитини. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/ Рідна_мова_і_інтелектуальний_розвиток_дитини](https://uk.wikisource.org/wiki/Рідна_мова_і_інтелектуальний_розвиток_дитини)
4. Тарновецька Л. Мовознавча спадщина В. Сімовича і сучасність. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine41-13.pdf>
5. Шевельов Ю. Незаступна втрата // Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/87730>

Олена Кульбабська,
доктор філологічних наук, професор
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ВАРІАНТНІСТЬ РІЗНОСТРУКТУРНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

У кожній національній мові речення має свої формально-синтаксичні особливості. Зокрема, в українській мові «структурні типи речень виформовуються внаслідок варіантності різних компонентів, способів їх вираження та синтаксичних зв'язків між ними, порядку їх розташування, а також інтонаційної організації» [1, с. 21]. Отож комуніканти мають змогу вибирати із широкого арсеналу синтаксичних конструкцій саме ті, що найточніше відбивають їхню думку, емоції та почуття. Утім, «із самої граматики ніхто ніколи ще мови не навчився й не навчиться», – написав у передмові до «Граматики української мови» [3, с. 18] Василь Сімович, видатний український філолог, громадський і культурний діяч, дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, член комісії української мови УВАН, ректор Українського Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1926–1930), учасник Празького лінгвістичного гуртка. Непересічний учений був переконаний, що для реалізації авторських інтенцій необхідно також знати «дуже багацько слів», відчувати відтінки й найтонші нюанси їхніх значень, уміти використовувати синонімічне багатство форм у побудові фрази, розумітися на мовних тонкощах і образах.

«Не граматика вчить, а живе слово» – саме ці наукові засади В. Сімовича щодо створення граматичних праць на українському ґрунті підтримали мовознавці 20–30-х років ХХ ст. (С. Смеречинський, О. Горбач, О. Курило,